

## ІДЕЇ ХОЛІСТИЧНОГО НАВЧАННЯ У РЕФОРМУВАННІ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНОСТІ

XX століття позначилося не лише видатними відкриттями в науці і техніці, значним підйомом у мистецтві, але й стало періодом глобальних змін у суспільному житті, економіці і політиці, часом техногенних катастроф та деформацій світоглядних ідеалів. Все це не могло не позначитися на стані освітньої сфери, однією з характеристик якої є постійний динамізм. Освіта, як зазначає Б.С.Гершунський, гостро реагуючи на нові потреби суспільства, весь час видозмінюється та адаптується до суспільних реалій. Незаперечним є і той факт, що й освіта зі свого боку впливає на суспільство, виконуючи його замовлення і тим самим визначаючи майбутній стан суспільного розвитку [3, 5].

Домінування у світовій педагогічній думці інструментально-раціонального підходу у всіх сферах суспільного життя призвело до того, що протягом майже всього XX століття освіта, формально задекларувавши курс на гуманізацію, практично займалася трансляцією технократично орієнтованих знань. Освітня система орієнтувалася головним чином на розв'язання завдань розвитку економіки та виробництва. Освіта за таких умов розглядається як сума знань, отриманих під час навчально-виховного процесу, а освічена людина усвідомлюється як людина інформована.

Глобалізаційні процеси в економіці та політиці не могли не торкнутися і сфери освіти. Так, за Болонською декларацією (1999) країни-учасниці взяли на себе зобов'язання привести свої освітні системи у відповідність до єдиного стандарту. Сучасність ставить перед освітою нові вимоги, а це, у свою чергу, змушує освітян та науковців докорінним чином переглянути усталені уявлення про зміст та завдання освіти. Однією з визначальних тенденцій розвитку світової освітньої системи стає посилення гуманістичної спрямованості освіти. Орієнтація на кращі надбання європейської культури безперечно матиме значний вплив на реформування системи освіти України, її удосконалення і підвищення рівня якості та здійснюватиметься „за ідеями смисло-ціннісного буття людини” [1, 5]. У перспективі педагогічній науці, очевидно, доведеться шукати шляхи зближення та інтеграції різноманітних освітніх моделей, що є неодмінною і актуальною передумовою формування не лише єдиного європейського, а й світового освітнього простору.

Якісно нове реформування як світової, так і української систем освіти бачиться за можливе лише за умови чіткої систематизації та структуризації накопиченого педагогічною наукою досвіду на принципово нових засадах. Якщо виходити з поліпарадигмальності сучасної освіти, тобто, як зазначає І.Фомічова, можливості „існування декількох методологічних систем, в межах котрих вибудовуються цілісні, закінчені моделі формування особистості” [5, 12], то це дає змогу вести мову про можливість більш продуктивного використання їх позитивних рис у гармонійному поєднанні

для цілісного розвитку особистості. І.Фомічова, взявши за основу філософсько-педагогічний підхід, розрізняє чотири основні моделі педагогічної діяльності: теоцентристську, натурцентристську, соціоцентристську та антропоцентристську. Гармонійне поєднання їхніх позитивних рис, принципів, засобів, методів навчання та виховання та подальше продуктивне використання в навчально-виховному процесі можливе лише з позицій холізму, дослідження яких зумовило визначення таких завдань:

1. Проаналізувати основні ідеї фундаторів холістичного навчання;
2. Визначити головну мету холістичного навчання;
3. Окреслити його характерні риси.

Філософську концепцію холізму розробляв Ян Христіан Сметс (Smuts), продовжуючи переосмислення філософських ідей А.Бергсона, хоча насправді теоретичне підґрунтя було закладено значно раніше Ж.-Ж.Руссо, К.Г.Юнгом та ін. Принцип холізму досить чітко простежується в поглядах Дж.Дьюї, М.Монтессорі, Р.Штайнера, Ф.Фробеля та ін.

Просвітництво як ідейний рух, що охопив країни Західної Європи, стало актом усвідомлення Європою самої себе як самобутнього духовного утворення. В середньовічній Європі домінували іудейсько-християнські ідеали, Ренесанс відродив до існування ідеали античності, та лише в епоху Просвітництва зароджується відома нам Європа з її побудованими на засадах розуму наукою, цінностями, ідеєю демократичного державного устрою. Успадкувавши раціоналізм Декарта і Лейбніца, просвітники творчо переосмислили ідею розуму, надавши йому рис активності. Пізнання людиною світу перестає розглядатися як пасивний процес. Такий перегляд позицій мав якісно нове розуміння процесу навчання і виховання.

Б.М.Бім-Бад привертає увагу до факту „спонтанного навчання” як вихідного положення теорії Ж.-Ж.Руссо [2, 81]. На його думку, навколишнє середовище є і засобом, і місцем навчання дитини. Учитель покликаний створити цікаве та корисне для дитини оточення, в якому вона пізнає себе. Головним же завданням учителя Ж.-Ж.Руссо вважав зародження в дитячій свідомості бажання шукати відповіді. Основною передумовою ефективності навчання має бути вивчення вікових та індивідуальних особливостей дитини та відповідний підбір розвиваючих ігор і знань.

Ідея дитячого „саду” Ф.Фробеля розвивала теорію Ж.-Ж.Руссо. На думку Фробеля, „сад” має стати комфортним середовищем, що надасть дитині можливість вільно діяти. Гра як засіб освіти дає змогу дитині набути досвіду, що в кінцевому результаті забезпечить отримання знань.

Ще глибше розуміння сутності дитини характеризує погляди М.Монтессорі. Освіта для неї – це природний процес розвитку дитини, а не результат „взаємодії учня з учителем” [2, 85]. М.Монтессорі також виділила принцип індивідуалізації навчальної діяльності. Головне завдання учителя – створення для дитини середовища, що відповідало б природним потребам вихованця, та забезпечення свободи експериментувати. Свобода дитини є вихідним положенням в ідеях М.Монтессорі.

Дж.Дьюї підкреслював соціальну природу середовища, де здійснюється навчально-виховний процес. Педагог стверджував, що школа має бути моделлю суспільства, місцем, де дитина в ігровій та трудовій діяльності повинна навчитися розв'язувати життєві завдання та набути досвіду, що і є, на думку Дьюї, змістом освіти [4, 88].

Ідеї просвітників та прогресивістів про антропоцентристський характер процесу засвоєння суспільного досвіду знаходять відображення в працях послідовників холістичного напрямку в освіті, починаючи з кінця 70-х років ХХ століття. Серед прихильників холістичного навчання слід виділити Дж.Міллера, Р.Міллера, Р.Г.Нава, С.Форбса та ін.

Чи не найкраще та найгрунтовніше дослідження теорії холістичного навчання здійснив Скотт Форбс в своїй книзі „Холістичне навчання: аналіз його ідей та сутності” (2003). Науковець дослідив філософські джерела холістичного навчання, проаналізувавши праці Ж.-Ж.Руссо, Й.Песталоцці, Ф.Фробеля, К.Г.Юнга, А.Г.Маслоу та К.Р.Роджерса. Автор приходять до висновку, що лише холістичний підхід до навчання дає змогу реалізувати ідею про всебічний розвиток особистості [6].

Холістичне навчання базується на тому факті, що кожен індивід так чи інакше прагне самопізнання своєї ролі, свого місця та усвідомлення мети буття через зв'язок із спільнотою, природним середовищем на різних рівнях свідомості.

Досить цікаву спробу узагальнення ідей холізму та систематизації накопичених теоретичних і практичних даних, на наш погляд, здійснив доктор Рамон Г.Нава (Nava). На 8-ій Міжнародній конференції з питань холістичного навчання (листопад 2000 р.) дослідник представив багатовимірну (multidimensional) та багаторівневу (multilevel) модель холістичного навчання.

Р.Г.Нава виділяє шість вимірів-сфер мислення (thinking) і вираження (expression): когнітивний, соціальний, емоційний, фізичний, естетичний та духовний [7, 1]. Традиційна педагогіка, як правило, фокусується не більше як на 2-3 вимірах, що досить часто призводить до втрати цілісного бачення навчально-виховного процесу. Так, наприклад, переважання когнітивної складової перетворює освітній процес у просту трансляцію інформації, а всебічний розвиток зводиться до розвитку виключно логічних здібностей особистості.

Крім того, Р.Г.Нава виокремлює п'ять рівнів свідомості: особистісний, рівень громади, соціальний, планетарний та космічний [7, 2]. Цілісне багаторівневе навчання дає змогу класифікувати і поєднувати різноманітні освітні моделі, що, власне, і підтверджує ідею про поліпарадигмальність освіти. Освітня модель, що функціонує на будь-якому одному з рівнів, у поєднанні з іншими моделями все ж може забезпечити цілісний розвиток особистості. Проте Р.Г.Нава виділяє ще додатковий рівень – духовний, який має бути невід'ємною складовою кожного з вищезгаданих п'яти рівнів. Ігнорування будь-якого з рівнів у навчально-виховному процесі неодмінно призводить до втрати цілісності. Відсутність цілісного багатовимірного та

багаторівневого бачення створює в педагогіці таку ситуацію, коли альтернативні освітні моделі розглядаються як антагоністичні до офіційно визнаної моделі. Лише останнім часом набувають актуальності планетарний та космічний рівні свідомості завдяки тому факту, що людство переживає глобальні природні катаклізми і техногенні катастрофи, які є результатом нехтування при розв'язанні соціальних та економічних проблем ідеї холізму про взаємопов'язаність елементів у системі „індивід – громада – соціум – планета – всесвіт”.

Таким чином, при реформуванні системи освіти не досить лише зосереджуватися на зовнішньому боці навчально-виховного процесу (матеріально-технічне забезпечення, система органів управління, система навчальних закладів та дослідницьких установ і т.ін.). Принципового перегляду потребує концепція освіти, мета і засоби її досягнення, завдання і методи. Завдання освіти не лише підготувати професіонала, робітника-спеціаліста з певною сумою знань для успішної життєдіяльності в соціумі, а й сформувати творчу особистість, здатну до постійного саморозвитку і самовдосконалення та активного перетворення оточуючого середовища. Отже, головною метою холістичного навчання є формування цілісної особистості на всіх рівнях її свідомості і у всіх вимірах її мислення та вираження.

Процесу формування цілісної особистості притаманні такі риси:

1. антропоцентричність (хоча в ідеях і поглядах деяких представників холістичного напрямку явно прослідковується натурцентричність);
2. гуманістична спрямованість;
3. демократизм;
4. толерантність;
5. цілісність у розумінні розвитку особистості.

Теоретико-методологічні та прикладні дані, накопичені представниками холістичного напрямку, безперечно, вимагають подальшого дослідження, узагальнення та систематизації для визначення основних завдань, принципів, методів і засобів формування цілісної особистості з можливістю подальшого використання елементів концепції холістичного навчання в системі освіти України.

### *Список використаних джерел*

1. Бех І.Д. Дві експериментально-виховні стратегії – два етапи розвитку педагогічної науки // Педагогіка і психологія. – 2000. – №3. – С.5-15.
2. Бим-Бад Б.М. Обучение и воспитание через непосредственную среду: теория и практика // Педагогіка толерантності. – 2002. – №3. – С.81-91.
3. Гершунский Б.С. Готово ли современное образование ответить на вызовы XXI века? // Педагогика. – 2001. – №10. – С.3-12.
4. Рогачева Е.Ю. Педагогика Дж.Дьюи в контексте разных культур // Педагогика. – 2003. – №8. – С.88-96.

5. Фомичева И.Г. Теоретико-методологические основания структуризации педагогического знания // Педагогика. – 2001. – №9. – С.11-19.

6. Forbes, Scott H. (2003) Holistic Education: An Analysis of Its Ideas and Nature. Solomon Press Book.

7. Nava, Ramon G. A Multi-dimensional Multi-level Perspective of Holistic Education: An Integrated Model.-[www.members.iinet.au/~rstack](http://www.members.iinet.au/~rstack) 1.